

УДК 37.014.5:355.01](477)+342.733+37.014.53
DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.27>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ. ЧАСТИНА 2: ДОСТУПНІСТЬ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Марініч В.К.,
адвокат,
керівник ГО «Магістрат»
ORCID: 0000-0002-3206-1436

Миклуш М.І.,
керівник Юридичної Групи «ФОКС»,
учасник ГО «Магістрат»
ORCID: 0009-0005-2202-9482

Марініч В.К., Миклуш М.І. Правове регулювання освіти в Україні. Частина 2: Доступність освіти в умовах воєнного стану.

Після отримання результатів першого дослідження щодо верховенства права в Україні в галузі освіти в умовах воєнного стану у розпочатому циклі досліджень, виникла необхідність у проведенні наступного дослідження щодо доступності освіти в Україні в цей період.

Зазначене також пов'язано з діяльністю Кабінету Міністрів України і Міністерства освіти і науки України, які у 2024 році змінили правила вступу до закладів вищої освіти і обмежили доступ до освіти для здобувачів освіти, які заявили про бажання навчатися на денній формі і на платній основі в аспірантурі для здобуття третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти.

Міністерство освіти і науки України, як завжди, захищало свої дискримінаційні реформи щодо доступності освіти, посилаючись на введення воєнного стану в Україні та проблеми в процесі мобілізації на війну здобувачів освіти.

При цьому доступ до освіти було обмежено і для здобувачів платної освіти (за власний рахунок), і для здобувачів безоплатної освіти (за рахунок державних і місцевих асигнувань). В свою чергу, враховуючи те, що в Україні практично не працює система грантового навчання за рахунок стипендій університетів, благодійників та спонсорів, така ситуація стала певним катаклізмом в галузі освіти, який негативно вплинув як на студентів (які почали масово виїжджати за кордон), так і на заклади вищої освіти.

В першу чергу, це пов'язано з позбавленням низки молодих науковців можливості продовжити свої дослідження шляхом навчання в аспірантурі, а в другу чергу – з позбавленням закладів вищої освіти доходів, відсутність яких фактично може призвести такі заклади освіти до банкрутства.

Внаслідок цього в українському суспільстві гостро постало питання законності дій Кабінету Міністрів України та Міністерства освіти і науки України щодо обмеження доступу до освіти.

Ця стаття є другою статтею із розпочатого авторами циклу досліджень і містить результати правового дослідження доступності освіти в період дії воєнного стану в Україні.

Ключові слова: правове регулювання освіти, освіта, освітня діяльність, доступність освіти, проблеми освіти, здобуття освіти.

Marinich V., Myklush M. Legal regulation of education in Ukraine. Part 2: The accessibility of education under military emergency.

After receiving the results of the first study from the cycle of research on the principle of the supremacy of law in education under military emergency, it turned out to be necessary to conduct the next study on the accessibility of education in Ukraine during the mentioned period.

It is also associated with the activities of the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Ministry of Education and Science of Ukraine, which in 2024 changed the rules for admission to higher educational institutions and limited access to education for those seeking education who declared their desire to

study full-time and on a paid basis in postgraduate studies for obtaining the third (educational and scientific) level of higher education.

The Ministry of Education and Science of Ukraine, as has always been the case, defended its discriminatory reforms regarding the availability of education, referring to the introduction of a military emergency in Ukraine and problems in the process of mobilizing students for war.

At the same time, access to education was limited both for paid education recipients (at their own expense) and for free education recipients (at the expense of state and local allocations). In turn, taking into account the fact that in Ukraine the system of grant education at the expense of scholarships from universities, philanthropists, and sponsors practically does not operate, this situation became a certain cataclysm in the field of education, which negatively affected both students (who began to go abroad en masse) and higher educational institutions.

First of all, it is connected with depriving a number of young scientists of the opportunity to continue their research through postgraduate study, and secondly, with depriving higher educational institutions of income, the absence of which can lead such educational institutions to bankruptcy.

As a result, the legality of the actions of the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Ministry of Education and Science of Ukraine regarding restricting access to education became acute in Ukrainian society.

This article is the second article from the cycle of research. It contains the results of a legal study of education accessibility during the military emergency in Ukraine.

Key words: the legal regulation of education, education, educational activity, accessibility of education, problems of education, obtaining education.

1. Вступ

1.1. Постановка проблеми. Можливість навчатися є одним із основних прав людини, і забезпечення цього права є головним обов'язком держави, оскільки саме освічені громадяни є основою конкурентоспроможності держави. Це пов'язано з тим, що міцність, добробут і довговічність кожної держави залежить саме від її здатності конкурувати на світовому ринку.

В свою чергу, економічно сильна і розвинута держава може впливати не лише на світову економіку, але і виступати активним гравцем на політичній арені. Більш того, збільшення кількості освічених людей безпосередньо впливає на зменшення військових конфліктів на планеті, а також на можливості людства щодо освоєння космосу і захисту Землі від катаклізмів.

В зв'язку з цим, правове забезпечення доступності освіти є одним із найбільш важливих завдань в галузі освіти, оскільки від цього залежить не лише майбутнє кожної держави, від цього залежить майбутнє всього людства.

Розуміння цієї ситуації прослідковується ще із середини 20 століття, коли необхідність забезпечення доступності освіти було прямо визначено у Загальній декларації прав людини, прийнятій і проголошеній резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 217 А (III) від 10 грудня 1948 року (далі – **Загальна декларація ООН**) [12], а також у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, підписаної 04 листопада 1950 року (далі – **Європейська Конвенція з прав людини**) [11].

Однак, якщо станом на початок 1970-х років у більшості країн Європи і Америки освіта залишалася важкодоступною, то у СРСР було зроблено значні кроки у забезпеченні всього населення доступною освітою, що відобразилося у кожній республіці СРСР. Зокрема, в Українській Радянській Соціалістичній Республіці було прийнято Закон «Про народну освіту» від 28 червня 1974 року за № 2779-VIII [7].

На першому етапі це дуже позитивно вплинуло на появу великої кількості якісно освічених людей у країні. Однак, наприкінці 1980-х років, якість освіти значно зменшилась, хоча й не до критичного рівня.

Після виходу у 1990 році України із складу СРСР, в Україні також були зроблені важливі кроки для забезпечення доступної освіти, шляхом прийняття Закону України «Про освіту» від 23 травня 1991 року за № 1060-XII [5] і визначення принципу доступності освіти у Конституції України, затвердженої Законом України від 28 червня 1996 року за № 254к/96-ВР (далі – **Конституція України**) [8].

В подальшому, в Україні відбулося безліч освітніх реформ, остання з яких завершилась прийняттям Закону України «Про освіту» від 05 вересня 2017 року за № 2145-VIII (далі – **ЗУ Про**

освіту 2017 року) [6] і Закону України «Про вищу освіту» від 01 липня 2014 року за № 1556-VII (далі – **ЗУ Про вищу освіту**) [4].

Однак, зазначені реформи не покращили умови доступності освіти, а навпаки ускладнили умови її здобуття, внесли плутанину в процес здійснення освітньої діяльності і загалом збільшили корупцію в освіті.

Вказані проблеми посилились із введенням воєнного стану в Україні і запровадженням мобілізації.

В цей період Міністерство освіти і науки України розпочало нові реформи, які зумовили обмеження освітньої діяльності та доступу до освіти, попри обставини, які внаслідок війни і так ускладнили процес здобуття освіти.

При цьому зазначені реформи безпосередньо втрутилися в процеси, регулювання яких повинно відбуватися лише з урахування забезпечення прав і свобод людей на доступну освіту.

В зв'язку з цим, виникла необхідність у проведенні глибокого і системного правового дослідження процесу регулювання здобуття освіти і здійснення освітньої діяльності в Україні.

Водночас одним із найбільш важливих етапів цього дослідження є дослідження саме доступності освіти в Україні в умовах воєнного стану.

1.2. Статус питання. На сьогоднішній день існує велика кількість національних наукових досліджень в галузі освіти України. Однак, більшість з них пов'язані з якістю освіти і міжнародною інтеграцією освітнього процесу.

На жаль, жодне з цих досліджень не вивчає проблеми правового регулювання доступності освіти в сучасний період.

З огляду на зазначене, існуючі проблеми правового регулювання доступності освіти в Україні станом на 2024 рік залишилися невирішеними.

1.3. Метою цієї статті є виведення принципу доступності освіти на основі аналізу правових норм, що регулюють права і свободи людини в Україні, зокрема в умовах воєнного стану, а також на основі аналізу міжнародних і національних норм, які визначають основні умови здобуття освіти.

2. Принцип доступності освіти

2.1. Правовий стан прав і свобод людини в Україні в період 2022-2024 років під час воєнного стану

Насамперед необхідно звернути увагу на те, що основні права і свободи людей, зокрема, які гарантують рівність прав людей, їхнє право на освіту і здоров'я, право на гідність і належний рівень життя, право на працю і право знати свої права та обов'язки тощо, встановлені і гарантовані положеннями статей 1, 2, 3, 5, 7, 23, 25 і 26 **Загальної декларації ООН** [12] та положеннями статей 1, 2, 3, 9 і 14 **Європейської Конвенції з прав людини** [11].

Крім того, вищевказані права, а також права, пов'язані з верховенством права, повноваженнями органів влади і місцевого самоврядування та незворотністю дії законів, встановлені і гарантовані положеннями статей 8, 9, 19, 21, 22, 24, 27, 28, 43, 48, 53, 55, 57 і 58 **Конституції України** [8].

При цьому, відповідно до положень частини 1 статті 64 **Конституції України**, права і свободи людей не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених **Конституцією України** [8].

В свою чергу, частиною 2 статті 64 **Конституції України** передбачено те, що лише «в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції» [8].

Враховуючи зазначений перелік статей, можливо зробити висновок про те, що права і свободи людей, встановлені положеннями статей 24, 28, 55, 57 і 58 **Конституції України** (зокрема, щодо рівності прав, права на повагу до гідності і права своєчасно знати про свої права і обов'язки через оприлюднення органами влади нормативно-правових актів), не можуть бути обмежені в жодному випадку, а права і свободи, встановлені положеннями статей 8, 9, 19, 21, 22, 27, 43, 48 і 53 **Конституції України**, можуть бути обмежені, але лише відповідно до положень **Конституції України**.

Водночас, стосовно цього, Конституційним Судом України було зроблено висновок у пункті 3.2 **Рішення № 10-р/2020 від 28 серпня 2020 року** про те, що «*обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина є можливим у випадках, визначених Конституцією України. Таке*

обмеження може встановлюватися виключно законом – актом, ухваленим Верховною Радою України як єдиним органом законодавчої влади в Україні. Встановлення такого обмеження підзаконним актом суперечить статтям 1, 3, 6, 8, 19, 64 Конституції України» [10].

Враховуючи відсутність будь-яких законів, якими було б встановлено обмеження прав і свобод людей в Україні, передбачених у положеннях статей 8, 9, 19, 21, 22, 43, 48 і 53 Конституції України, вважається, що такі права і свободи на сьогоднішній день є необмеженими і діють в повному обсязі.

Тобто, з огляду на положення частини 2 статті 64 Конституції України і висновок Конституційного Суду України у пункті 3.2 Рішення № 10-р/2020 від 28 серпня 2020 року, можливо вважати, що всі вище перелічені права і свободи людей в Україні, які встановлені і гарантовані положеннями статей 8, 9, 19, 21, 22, 24, 27, 28, 43, 48, 53, 55, 57 і 58 Конституції України, є діючими і необмеженими.

2.2. Правові основи доступності освіти в Україні

2.2.1. Положеннями статті 9 Європейської Конвенції з прав людини встановлено те, що: «Кожен має право на ... навчання ...» [11].

Положеннями статті 26 Загальної декларації ООН встановлено те, що:

«Кожна людина має право на освіту» [12]/

Також, положеннями частин 1, 2, 3 та 9 статті 3 ЗУ Про освіту 2017 року встановлено те, що:

«1. **Кожен має право на якісну та доступну освіту. Право на освіту включає право здобувати освіту впродовж усього життя, право на доступність освіти ...**

2. **В Україні створюються рівні умови доступу до освіти. Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти. Право на освіту гарантується незалежно від віку ...**

3. **Право особи на освіту може реалізовуватися шляхом її здобуття на різних рівнях освіти, у різних формах і різних видів, у тому числі шляхом здобуття ... вищої освіти ...**

9. **Право на освіту не може бути обмежене законом ...»** [6].

Крім того, положеннями підпункту 2 частини 2 статті 3 ЗУ про вищу освіту встановлено:

«Державна політика у сфері вищої освіти ґрунтується на принципах: ... **доступності вищої освіти»** [4],

а положеннями частини 1 статті 4 цього закону встановлено те, що:

«Кожен має право на вищу освіту ... **Право на вищу освіту гарантується незалежно від віку»** [4].

Враховуючи зазначені імперативні норми права, можливо зробити висновок про те, що кожний громадянин має право здобувати освіту (у тому числі на третьому освітньо-науковому рівні вищої освіти в будь-яких формі і умовах) і держава (в особі органів державної влади) не має права обмежувати доступ до освіти.

2.2.2. Більш того, положеннями частин 1, 3 і 4 статті 53 Конституції України встановлено:

«Кожен має право на освіту ...

Держава забезпечує доступність і безоплатність ... вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах ...

Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі» [8].

Враховуючи зазначені імперативні норми українського права, можливо також зробити висновок про те, що кожний громадянин має право здобувати освіту без обмежень, а держава (в особі органів державної влади) має право регулювати доступність і умови освіти лише в державних і комунальних закладах освіти і лише щодо безоплатної освіти, тобто має право регулювати освіту лише в державних і комунальних закладах освіти і лише шляхом забезпечення її безоплатності та доступності (а не обмеження). Таким чином, держава не має права визначати і регулювати доступність і умови платної освіти і взагалі не має права обмежувати доступ до освіти в приватних закладах освіти, у тому числі, шляхом ліцензування чи іншим способом, який може обмежити кількість здобувачів освіти у таких закладах освіти.

При цьому, щодо доступності освіти, Конституційним Судом України у пункті 4.2 Рішення Конституційного Суду України № 5-рп/2004 від 04 березня 2004 року було зроблено висновок про наступне:

«**«доступність» стосовно освіти в державних і комунальних навчальних закладах слід виходити із граматичного визначення слова «доступність» як «доступ для всіх отримати, ко-**

ристуватись, придбати щось», «відповідність силам, здібностям, можливостям кого-небудь». Системний аналіз положень Конституції України, в яких вживається термін «доступність», дає підстави для висновку, що поняття «доступність освіти» у частині третій статті 53 Конституції України (254к/96-ВР) означає створення державою можливостей для реалізації права людини на освіту. ... Доступність вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах полягає у створенні державою відповідних умов для їх функціонування і розвитку, за яких особа змогла б реалізувати своє право на здобуття вищої освіти на основі конкурсного відбору, з урахуванням своїх здібностей та інтересів у вільному виборі типу вищого навчального закладу, напрямку підготовки і спеціальності, профілю навчання. Таким чином, виходячи із змісту поняття «доступність», яке вживається у положеннях Основного Закону України (254к/96-ВР), відповідних законах про освіту, інших нормативно-правових актах, Конституційний Суд України вважає, що **доступність освіти за конституційно-правовим смислом необхідно розуміти так, що нікому не може бути відмовлено у праві на освіту, і держава має створити можливості реалізувати це право**» [9].

При цьому, стосовно «безоплатності освіти», Конституційним Судом України у пункті 4.3 Рішення Конституційного Суду України № 5-рп/2004 від 04 березня 2004 року було зроблено висновок про наступне:

«аналізуючи положення статей Основного Закону України (254к/96-ВР), де вживається термін «безоплатність», а також виходячи з тлумачення цього терміна в Рішенні Конституційного Суду України від 29 травня 2002 року N 10-рп/2002 (v010p710-02) (справа про безоплатну медичну допомогу) Конституційний Суд України дійшов висновку, що «безоплатність» зазначених у положеннях частини третьої статті 53 Конституції України (254к/96-ВР) рівнів освіти у державних і комунальних навчальних закладах слід розуміти як можливість здобуття освіти у цих закладах без оплати, тобто без внесення плати у будь-якій формі за освітні послуги, відповідно до державного стандарту в межах тих видів освіти, безоплатність яких визначена у цих положеннях. Забезпечення безоплатності освіти на всіх рівнях є однією з гарантій її доступності. Безоплатність здобуття громадянами освіти забезпечується фінансуванням навчальних закладів цих форм власності за рахунок державних і місцевих бюджетних асигнувань згідно з визначеними законами та іншими правовими актами нормативами їх фінансового і матеріально-технічного забезпечення, що, однак, не виключає можливості фінансування галузі освіти за рахунок розвитку позабюджетних механізмів залучення додаткових коштів, як це визначено законодавством про освіту» [9].

Також, Конституційним Судом України у пункті 7 Рішення Конституційного Суду України № 5-рп/2004 від 04 березня 2004 року було зроблено висновок про те, що:

«безоплатність вищої освіти (безоплатність навчання) в державних і комунальних навчальних закладах зобов'язує державу створити відповідні можливості, за яких громадянин України на рівних конкурсних умовах (частина четверта статті 53 Конституції України (254к/96-ВР) може здобути без внесення плати у будь-якій формі вищу освіту в межах обсягу потрібних державі та суспільству фахівців» [9].

Це також підтверджується положеннями частини 1 статті 3 ЗУ про освіту 2017 року, відповідно до яких:

«Право на освіту включає право здобувати освіту впродовж усього життя, право на доступність освіти, право на безоплатну освіту у випадках і порядку, визначених Конституцією та законами України» [6],

а також положеннями частин 1 і 2 статті 4 цього закону, відповідно до яких:

«1. Держава забезпечує: безоплатність ... вищої освіти відповідно до стандартів освіти; ... 2. Право на безоплатну освіту забезпечується: ... для здобувачів вищої освіти – у закладах освіти за рахунок фінансування з державного та/або місцевого бюджетів у порядку, встановленому законодавством» [6].

Крім того, це підтверджується положеннями частини 2 статті 4 ЗУ про вищу освіту, якими встановлено наступне:

«Громадяни України мають право безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних закладах вищої освіти на конкурсній основі, якщо певний ступінь вищої освіти громадянин здобуває вперше за рахунок коштів державного або місцевого бюджету, а також в інших випадках, передбачених законодавством» [4].

Тобто, держава Україна має право встановлювати для громадян України конкурси на отримання права безоплатно (за рахунок державних і місцевих бюджетних асигнувань) здобувати вищу освіту, але лише в державних і комунальних навчальних закладах.

При цьому, при трактуванні слова «конкурс», слід виходити із граматичного визначення цього слова.

Так, відповідно до **Етимологічного словника української мови, Великого тлумачного словника 2005 і Великого тлумачного словника 2008** слово «конкурс» трактується як «змагання з метою виявлення найкращого з учасників» або «змагання, яке дає змогу виявити найбільш гідних із його учасників або найкраще з того, що надіслано на огляд» [3, с. 551-552; 2, с. 565; 1, с. 246].

При цьому у зазначених тлумачних словниках наведено приклад застосування «конкурсу»: «[не] бути зарахованим до навчального закладу, обраним на якусь посаду з-поміж багатьох претендентів» [1, с. 246].

Таким чином, будь-який конкурс передбачає участь у ньому декількох претендентів, тобто – більше одного. Відповідно, конкурс не є перевіркою однієї особи на відповідність певним критеріям, а є перевіркою на відповідність одночасно декількох осіб з можливістю відбору найкращих.

Тобто, конкурсом можливо вважати будь-які іспити, тести (на кшталт ЄВІ), оцінювання (приміром ЗНО) чи будь-які інші випробування, які передбачають участь у таких випробуваннях декількох осіб, а також передбачають наявність умов для визначення серед них осіб, які відповідають певним умовам та які не відповідають таким умовам.

Враховуючи зазначене, можливо зробити висновок про те, що держава (в особі органів державної влади) має право регулювати доступність і умови освіти лише в державних і комунальних закладах освіти і лише щодо безоплатної освіти, тобто має право регулювати освіту лише шляхом забезпечення доступу до безоплатної освіти (за рахунок державних і місцевих бюджетних асигнувань) у державних і комунальних закладах освіти на умовах конкурсного відбору (в якому приймають участь декілька осіб) і, можливо, на умовах ліцензування цих закладів освіти.

2.2.3. При цьому відповідно до положень статті 19 Конституції України:

«Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [8].

Враховуючи зазначене, держава (в особі органів державної влади) не має права визначати і регулювати доступність та умови платної освіти в жодних закладах освіти, а також не має права визначати і регулювати доступність і умови будь-якої освіти в приватних закладах освіти.

Тобто, стосовно платної освіти в будь-яких закладах освіти та стосовно безоплатної освіти (окрім освіти, за рахунок державних і місцевих бюджетних асигнувань) в приватних закладах освіти держава (в особі органів державної влади) не має права створювати, встановлювати і визначати умови ліцензування, прийняття заяв, проведення конкурсних відборів, умови укладання договорів про навчання між закладом вищої освіти та вступником, умови зарахування на навчання, а також не має права обмежувати форми, рівні і види освіти за будь-якими ознаками та створювати, встановлювати і визначати будь-які інші умови, які можуть обмежити доступність освіти, кількість здобувачів освіти у відповідних закладах освіти та будь-яким іншим чином перешкоджати громадянину в отриманні такої освіти.

Таким чином, держава (в особі органів державної влади) не має права жодним чином перешкоджати доступу до освіти для жодних осіб в жодних закладах освіти, незалежно від форми власності (крім випадків отримання безоплатної освіти у державних і комунальних навчальних закладах).

3. Висновок

Враховуючи вищевикладені результати дослідження, можливо зробити висновок про те, що

Принцип доступної освіти встановлює наступне:

«Кожен має право на якісну та доступну освіту впродовж усього життя на різних рівнях освіти, у різних формах і різних видів.

Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти. Право на освіту та її доступність гарантується Конституцією України і забезпечується державою і не може бути обмежене законом.

Держава (в особі органів державної влади) має право регулювати освіту лише шляхом забезпечення доступу до безоплатної освіти (за рахунок державних і місцевих бюджетних асигнувань) у державних і комунальних закладах освіти та лише на умовах конкурсного відбору (в якому приймають участь декілька осіб) і, можливо, на умовах ліцензування цих закладів освіти.

Держава (в особі органів державної влади) не має права жодним чином перешкоджати доступу до освіти (у тому числі, шляхом встановлення умов ліцензування, прийняття заяв, проведення конкурсних відборів, укладання договорів про навчання, зарахування на навчання, а також шляхом обмеження форм, рівнів і видів освіти та будь-яким іншим чином) для жодних осіб в жодних закладах освіти, незалежно від форми власності (крім випадків отримання безоплатної освіти у державних і комунальних навчальних закладах)».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова За ред. Загнітко А.П.. Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2008.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови. За ред. Бусел В.Т. Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005.
3. Етимологічний словник української мови. За ред. Мельничук О.С. Київ: Наукова думка, 1985. Т. 2.
4. Закон України «Про вищу освіту». (2014). № 1556-VII.
5. Закон України «Про освіту». (1991). № 1060-XII.
6. Закон України «Про освіту». (2017). № 2145-VIII.
7. Закон Української РСР «Про народну освіту». (1974). № 2779-VIII.
8. Конституція України. (1996). № 254к/96-ВР.
9. Рішення Конституційного Суду України № 5-рп/2004. 2004.
10. Рішення Конституційного Суду України № 10-р/2020. 2020.
11. The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedom (Council of Europe) (04.11.1950).
12. The Universal Declaration of Human Rights (UN) (10.12.1948). Resolution № 217 A (III).